

7 ATLASZOK

Ferjan Ormeling, Hollandia

Fordította: Márton Mátyás

7.1 Az atlasz célja: a tartalom (a mondanivaló), a forgatókönyv és a szerkezet

Az atlaszok a térképek tudatos és rendszeres kombinációi. Ezeket a térképeket azért rakják össze, hogy sajátos megvilágításba helyezzenek vagy megválaszoljanak egy adott kérdést. Ez teszi szükségessé, hogy a térképi adatokat egyedi módon dolgozzák fel annak érdekében, hogy ezeket a feladatokat megoldják. Az atlaszban az atlasztérképeket úgy csoportosítják, hogy összehasonlíthatók legyenek, lehetővé téve a térképolvasók számára, hogy hasznos és releváns következtetésekre jussanak az összehasonlítások révén. A lényeg, amit az atlasz meg akar értetni, a mondanivaló (az atlasz tartalma): az atlaszok egy történetet mesélnek el. Meg akarják mutatni például hazád helyzetét a nagyvilágban, vagy hogy egy régió minden lakosának egyenlő hozzáférése van-e az (orvosi, nevelési, kulturális stb.) erőforrásokhoz az adott régióban.

7. 1. ábra: Az atlasz történetet mesél el (A. Lurvink rajza).

Céljuk lehet, hogy megmutassák, mit teszünk jobban vagy rosszabbul szomszédainknál, vagy azért hozzák létre őket, hogy egyetlen feladatot, mint például a hajózást, szolgáljanak.

7. 2. ábra: Atlaszforgatókönyv (A. Lurvink rajza).

Azt a lépéssort, ahogyan a mondandó megformálódik, nevezhetjük atlasz forgatókönyvnek. Ez határozza meg azt a módot, ahogy a földrajzi információ bemutatásra kerül: amely tematikus térképek sorozata, ugyanarról a területről, sajátos sorrendben; vagy egy digitális termék, ahol magad állíthatod be azt a sorrendet, ahogyan a térképeket nézed.

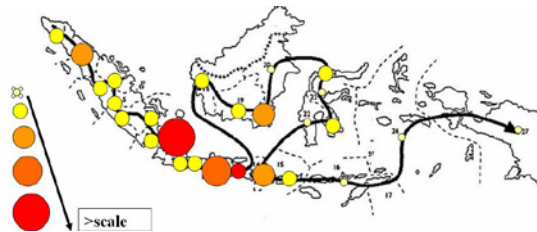
Svédország digitális iskolai atlaszához a forgatókönyv lehet például az, hogy egy liba repül az ország egyik végéről a másikra, lehetővé téve az atlasz használói számára, hogy az országot felülről lássák, és leereszkedjenek vagy ráközelítsenek, amikor csak szeretnék. Adott területre klikkelve annak népsűrűség-, növényzeti vagy éghajlati térképei jelenhetnek meg az átnézeti térkép mellett, ami lehetővé teszi az adott régió jellegzetességeinek jobb megértését. A régió szempontjából fontos kérdések, mint a környezeti problémák, a szolgáltatások és az egészségügyi intézmények eltűnése a vidékről reflektorfénybe kerülhetnek.

7.3. ábra Példa egy atlaszforgatókönyvre (Lagerlöf, 1907).

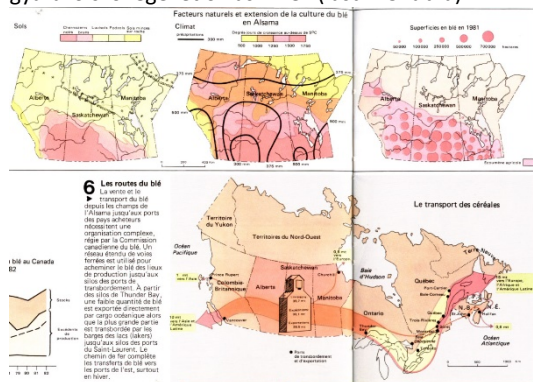
Az atlasz mondanivalója, ahogy a beszéd tartalma is, szakaszokból és kiemelésekből áll. Egy beszédben különböző állításokat kapcsolunk össze, sajátos sorrendben, míg egyes állításokat jobban hangsúlyozunk, mint másokat. Ugyanez érvényes az atlaszokra is. Itt az állítások maguk a térképek, sajátos témákkal. Egyes témák fontosabbak a mondandó szempontjából másoknál, így nagyobb hangsúlyt kapnak, atlaszra fordítva nagyobb lefedettség: ugyanarra a témakörre az atlasz több térképet tartalmaz vagy a témakör térképei nagyobb méretarányúak.

A 7.4. ábra az egyik indonéziai iskolai atlasz szerkezetét mutatja be: a nyílak azt a sorrendet mutatják, ahogyan az ország különböző tartományai megjelennek az atlaszban, a körök mérete jelzi a méretarányt: a nagyobb körök azt sugallják, hogy az általuk jelölt tartomány nagyobb méretarányban van ábrázolva – például úgy tartják, hogy a nemzetgazdaság szempontjából fontosabb területek.

7.4. ábra Egy indonéz iskolai atlasz szerkezete.

Néha úgy vélik, hogy a bemutatott térképek sorrendje olyan kulcsfontosságú, hogy azt az atlasz hardverében implementálják. Québec egyik iskolai atlaszában olyan atlaszrészekkel mutatják be az információkat, hogy a szomszédos oldalpárok együtt fednek le egy-egy speciális témát, és minden atlaszrészben sorszámokkal megjelölt az a sorrend, ahogyan a térképeket, illusztrációkat és magyarázó szövegeket olvasni kell (lásd 7.5. ábra).

7.5. ábra Előre programozott, rögzített térképsorrend egy atlaszrészben: búzatermesztés Kanadában (az InterAtlas, Québec 1986-ból).

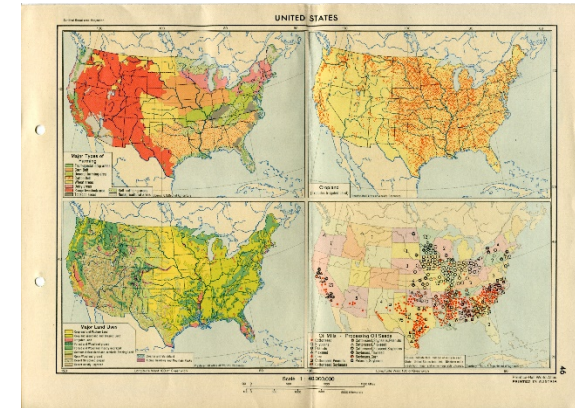
Így például azért, hogy megértsük Kanada búzatermesztésének térbeli vonatkozásait, az első az, hogy a búzatermesztésre alkalmas talajok térképével, majd egy olyan térképpel, amely a tenyészidőt és a csapadékot mutatja be, azután a tényleges búzatermelést ábrázoló térképpel,

és végül ebben az atlaszrészben (6. térkép a 7.5. ábrán) a kanadai préri-tartományok aktuális, távoli piacokra történő búzaexportját bemutató térképpel szembesülünk. Ilyen módon először a búzatermesztés feltételei a téma, amelyet bemutatnak (megfelelő talajok, elegendő csapadék, a tenyészidőnek megfelelő hosszúságú évszak), és ezt lehet összevetni a tényleges termesztéssel. Végül a búzatermesztési gyakorlat eredményét mutatják be, a használt szállítási módokkal.

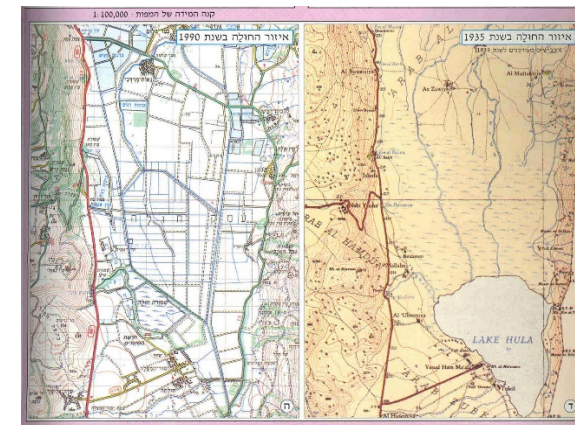
7.2 Atlasztérképek összehasonlítása

Az egyik alapvető szempont az atlasztérképek készítésekor, hogy összehasonlíthatók legyenek: ugyanarra a területre vonatkozó, de különböző témát feldolgozó térképek (mint a 7.6. ábrán); ugyanarra a területre ugyanazt a témát feldolgozó, de különböző időszakra vonatkozó térképek összehasonlítása (ahogy az egy történelmi atlasz esetében lehetséges, lásd a 7.7. ábrát is); vagy ugyanazon időszak azonos témáit különböző területekre feldolgozó térképek összevetése (mint a 7.9. ábrán).

Az ilyen összehasonlításoknak relevánsnak kell lenni, különös figyelemmel kell eljárni, és a térképezett adatokat ennek megfelelően feldolgozni. Témák összehasonlításakor például minden térképnek ugyanazt az időkeretet kell ábrázolni, azaz a térképekhez használt adatokat ugyanarra az időszakra kell összegyűjteni. Nincs értelme a nagy-britanniai 1960-as átlagos jövedelmet bemutató térképet összevetni egy az 1990-es években a házi orvosok pácienseinek átlagos számát ábrázoló térképpel. A 7.6. ábrán a jobb felső térkép a termőföld megoszlását és így a mezőgazdaság intenzitását mutatja, a bal alsó térkép a földhasznosítást, a jobb alsó az agrár ipart (növényiolaj-malmok), a bal felső pedig a gazdálkodási típusokat ábrázolja. Másik követelmény a térkép-összehasonlításokor, hogy a térképek ugyanolyan részletességűek legyenek, és ennek megfelelő a generalizálás, másképpen nehéz lenne összehasonlítani az egyes térképeket.

7.6. ábra Témák összehasonlítása.

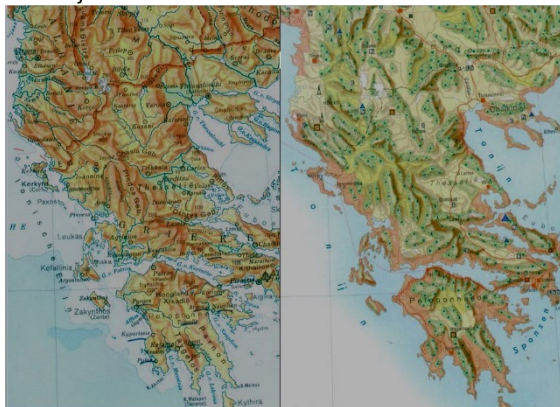

7.7 ábra Történelmi összehasonlítás. A Hula-tó vidéke Izraelben 1935-ben (jobbra) és 1990-ben (balra) (az Atlas of Israel, 1995-ből).

A témaösszevetés sajátos típusa, amikor a természeti környezet, és az emberhasználat és így átalakított környezet ellentmondásait hasonlítjuk össze. Ezt úgy valósíthatjuk meg, hogy egymás mellé helyezzünk egy termé-

szetföldrajzi térképet (amely a magassági színezés rétegeit mutatja, vagy egy műholdképet), valamint egy földhasznosítási térképet, ahogy azt a 7.8. ábrán tettük; vagy szembeállítunk egy természetföldrajzi térképet egy infravörös műholdképpel, amelyen a növényzet – és így a mezőgazdasági tevékenység – hangsúlyos. Mindkét esetben bemutatjuk, hogy az emberiség a természeti tájat hogyan használja.

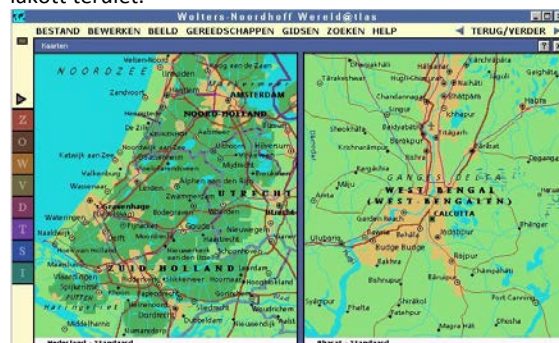

7.8. ábra Görögország domborzati és földhasznosítási (jobbra) térképeinek szembeállítása egy osztrák iskolai atlaszban (a Pelzer Atlas-ból, kiadó: Hölzel, 1975).

Összehasonlítva ilyen térképkombinációkat azonos vagy eltérő éghajlatú területekre, megmutatható az is, hogy a különböző társadalmak hogyan reagálnak a hasonló éghajlati vagy természeti adottságokra.

Azoknál a térképeknél, amelyek ugyanazt a témát ábrázolják ugyanazon területre, de különböző időszeit, vagy más területekre, de ugyanarra az időszakra, természetesen a jelmagyarázatokban szereplő térképjeleknek azonosnak kell lenniük. Itt is alapvető fontosságú, hogy minden egyes térkép generalizáltsági fokának meg kell egyeznie. Tekintsük a 7.9. ábrán szereplő képet: ez egy digitális általános világtalasz, amely lehetővé teszi az olvasóknak, hogy különböző területeket hasonlítsanak

össze. Amikor az ember a különböző területeket kiválasztja, hogy összevesse azokat, a területeket automatikusan ugyanazzal a méretarányal adja; ha egy területre ráközelít, ugyanakkor az összehasonlítandó területbe is belenagyít. Ily módon az összevetésnek még mindig van értelme. Felmerülhet még valakiben, hogy vajon a két területet azonos mértékben generalizálták-e: a bal oldali területen kb. 6 millió lakos él, míg Nagy-Kalkuttában mintegy 15 millió; mégis, mivel sokkal több név szerepel a bal oldali térképen, azt sugallja, hogy az sűrűbben lakott terület.

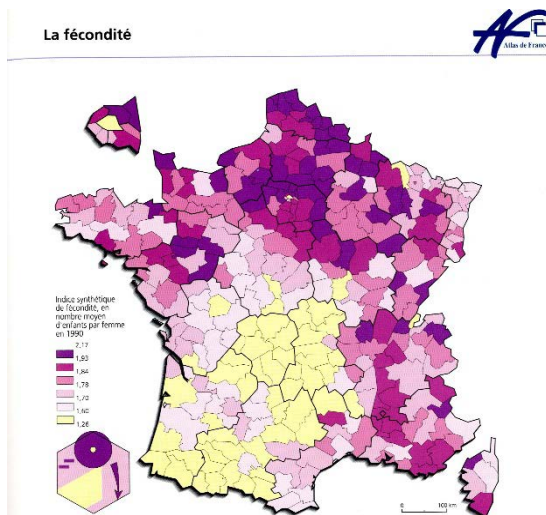
7.9. ábra: Két terület földrajzi összehasonlítása egy digitális világtalaszban: Hollandia központi területének (bal oldal) összevetése az indiai Kalkutta régiójával (a Wolters-Noordhoff digital World atlas-ból).

Számos más eszköz is van, amit annak érdekében alkalmazhatunk, hogy az olvasót segítsük a térképekből nyert helyes kép kialakításában. Egyik ilyen, hogy a térképolvató számára ismeretlen terület térképének szélén elhelyezzük egy, az olvasó számára jól ismert terület kontúr-vonalát. Ily módon a térképolvató helyes képet kap a vizsgált terület méretét illetően. Ez az elv látható a 7. 10. ábrán, ahol annak érdekében, hogy Svájc iskolai atlaszában használói helyes képet kapjanak az amerikai gyáripár viszonylagos jelentőségéről, egy melléktérképen Svájc gyáripárát mutatják be ugyanolyan méretarányban és jelmagyarázattal. Hasonló eljárást láthatunk a 7.12. ábrán

az *Atlas of Maryland*-ből, az USA egyik tagállamáról. Ebben az atlaszban minden egyes térképen, bármi is a témája, egy USA melléktérkép is szerepel ugyanazzal a jelmagyarázattal, így a térképhasználók láthatják, hogy milyen mértékben tér el Maryland állam helyzete az egész országtól.

7.10. ábra Referencia melléktérkép egy svájci iskolai atlaszban (a Schweizerische Weltatlas, 1981-ből).

7.11. ábra Az egy feleségre jutó átlagos gyermekszám. A bal alsó diagram generalizált és stilizált (az Atlas de France-ból. 2. kötet, 1995. GIP Reclus).

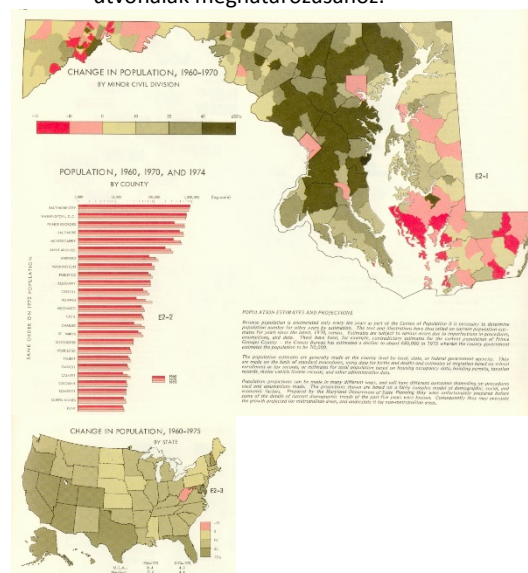
A 7.11. ábra bal alsó sarkában a főtérkép kicsiny, generalizált és stilizált ábrázolását közlik, hogy segítsék a térképolvást abban, hogy a képre emlékezzen. Ez azt mutatja, hogy az egy feleségre eső legmagasabb gyermekszám Észak-Franciaországban jelenik meg, míg a termékenység Délnyugat-Franciaországban csökken, Délkelet-Franciaországban nő.

7.3 Atlasztípusok és az atlasz, mint információs rendszer

Az összehasonlítás alapján, amire az atlaszokat szánják, azok különböző atlasztípusokba sorolhatók:

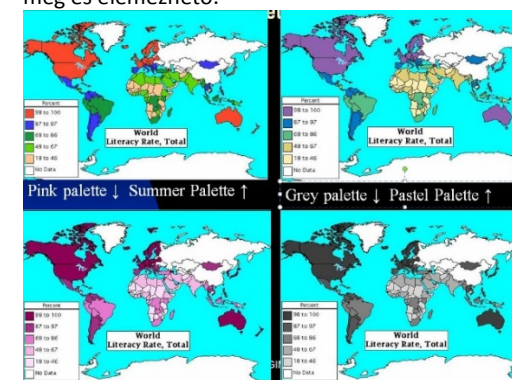
1. Nemzeti atlaszok (ugyanarra a területre vonatkozó különböző témájú térképek összehasonlítására szánják);

2. Történelmi atlaszok (ugyanarra a területre és témára, különböző időszakokra vonatkozó térképek összehasonlítására szánják);
3. Tematikus atlaszok (különböző területre, de ugyanarra a témára és időszakra vonatkozó térképek összehasonlítására szánják);
4. Iskolai atlaszok (bevezetik a tanulókat a világ földrajzának mind természeti, mind társadalmi-gazdasági vonatkozásaiba);
5. Általános (földrajzi világ-) atlaszok (nagyon részletes atlaszok, amelyek lehetővé teszik a felhasználók számára nagyon sok földrajzi hely azonosítását); és
6. Feladat-specifikus atlaszok (autóatlaszok, sporthajózási atlaszok stb.), például optimális útvonalak meghatározásához.

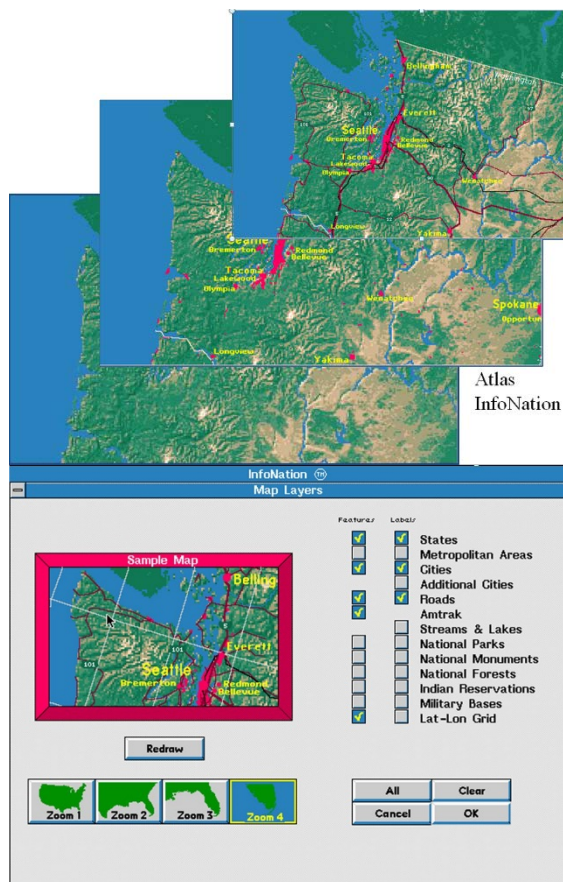
7.12. ábra A népesség változása Maryland államban 1960–1970 között az USA azonos tematikájú és jelmagyarozatú melléktérképével (az Atlas of Maryland 1977-ből).

Mindezek az atlasztípusok megjelenhetnek papírra nyomtatott vagy digitális formában. Ha digitális atlaszokról beszélünk, ezek lehetnek (a) „csak olvashatók”, ezeknél a térképdizájn nem változtatható; lehetnek (b) „interaktívak” abban az értelemben, hogy a térképen a színek és az értékhatárok változtathatók (lásd 7.12. ábra) és hogy adatrétegek adhatók a térképhez (lásd 7.13. ábra); és lehetnek (c) „analitikusak”. Ez utóbbi esetben az elérhető háttér-adatkészletek alapján az információ a térképfelhasználó által megválasztott módon jeleníthető meg és elemezhető.

7.13. ábra Egy interaktív atlaszban, ugyanazt az adatot (az írni-olvasni tudók aránya a Földön) különböző színekészletekkel jeleníthetjük meg (az Electromap World Atlas-ban).

7.14. ábra Rétegek kiválasztása egy térképhez (Atlas Info Nation).

Ha a digitális atlaszok olyan formában jelennek meg, amely megengedi az atlasztérképek háttéradataihoz való hozzáférést, atlasz információs rendszerekről beszélünk. Hasonlóan a papírra nyomtatott atlaszokhoz az atlasz információs rendszereket is számos típusra oszthatjuk fel, mint például nemzeti atlasz információs rendszerek,

történelmi atlasz információs rendszerek, oktatási atlasz információs rendszerek stb. A különbség az ilyen atlasz információs rendszerek és a GIS, a földrajzi információs rendszerek (lásd 3. fejezet) között, hogy az előbbi egy adott területhez vagy témához kapcsolódóan adott céllal, további magyarázó lehetőségekkel bír, amelyek között a térképek meghatározó szerepet játszanak. Az a követelmény különbözteti meg az atlasz információs rendszereket a közönséges földrajzi információs rendszerektől, hogy az adatok elő-feldolgozottak, hogy a térképek közötti összevetést lehetővé tegyék, és ezért az adatokat szelektálni kell, tekintetbe véve az atlasz célját.

Hangsúlyozni kell itt, milyen fontos, hogy a színeket (mint a 7.13. ábrán) és a kategóriahatárokat változtatni tudjuk, amikor az adatkészleteket térkép formájában egy atlaszban megjelenítjük. Amíg csak papírra nyomtatott atlaszaink voltak, csak egyetlen módja volt az adatok megjelenítésének, amely függött a térképész éleslátásától, szaktudásától, előítéletétől és ízlésétől. Egy interaktív vagy analitikus digitális atlasznál ezek a korlátok már nem jelentkeznek. Nincs térkép, amely az egyedül igaz térkép lenne, ez azt jelenti, hogy nincs legjobb megoldás egy adott adathalmaz megjelenítésére – az atlasz célközönségétől függően különböző dizájn szolgálhatja az elvárásokat, s az igényt, hogy a térkép összevethető legyen más atlaszbeli térképekkel.

Az interaktív és analitikus atlaszok másik jellegzetessége, hogy már nincsenek a papírra nyomtatott atlaszok rögzített térképkeretei közé beszorítva. A papíratlaszok esetében a térképkeret, a térkép témája, és az időkeret is rögzített. Digitális környezetben lehetővé válik, hogy próbálgassuk a térképkeretet eltolással vagy belenagyítással (mint a 7.15. ábrán), lehetőség van a térképtartalom megváltoztatására, és lehetséges az időkeret megváltoztatása is, akár animációs módszerrel.

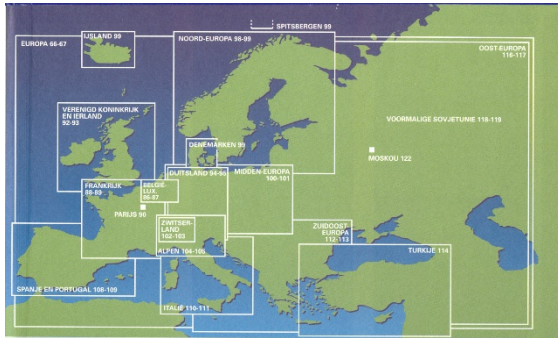

7.15. ábra Rögzített térképkeret a csak nézegethető atlaszban (balra) és változtatható keretek egy interaktív atlaszban (jobbra) (A. Lurvink rajza).

7.4 Az atlaszok szerepe (atlaszfunkcionalitás)

Számos módja van, hogy a nyomtatott atlaszokban szereplő térképeket megtaláljuk: van tartalomjegyzék, amely az összes térkép címét felsorolja, vannak téma szerinti mutatók, amelyek az összes, az adott témakört ábrázoló térképet tartalmazzák, és lehetnek földrajzinévmutatók, utalva arra a legnagyobb méretarányú térképre, ahol az adott földrajzi név megjelenik. Lehet áttekinthető térkép is, amely egy világtérképen jelöli minden egyes térkép keretvonalát és egy oldalszámot, ahol az adott térképet megtalálhatjuk (lásd a 7.16. ábrát). Az általános jelmagyarázat, amely a különböző típusú térképeken megjelenő jeleket és szimbólumokat magyarázza, szintén része lehet ennek.

Digitális atlaszokban a hozzáférés lehetőségei nagyon megnövekednek. Nemcsak hogy az említett tartalomjegyzék és egyéb mutatók mind megtalálhatók, de egy földrajzi névre kattintás azonnal képernyőre hozza a nevet tartalmazó térképet, s a név kiemelve jelenik meg. A tematikus mutatóban egy témára rákattintva sorban megjelenik az összes térkép, amely a témához kapcsolódik.

7.16. ábra Az európai térképek áttekintőtérképe egy nyomtatott iskolai atlaszban (Bosatlas, 53. kiadás, 2007).

A digitális atlaszokban nem mindig szükséges a jelmagyarázat, mivel egy adott térképjelre kattintva egy felugró ablakban mindig megjelenik a jel magyarázata. Emellett, ha egy térképi objektumra, jelre vagy felületre kattintunk, további információk jelennek meg, mint a tengerszint feletti magasság, a lakosok száma vagy gazdasági térképeken a termelési adatok. Az a lehetőség, hogy minden térképi objektumra rákérdezhessünk, a digitális térképek egyik előnye; ez is világosabbá teszi a térképi képet, hiszen a nem elengedhetetlenül fontos információkat elrejtjük egy felugró ablakba. Továbbá adott a lehetőség, hogy képeket vagy magyarázatokat rejtünk el jelölt pontok alá. A földrajzi helyek megtalálását biztosító keresőmodulról már beszéltünk a mutatók tárgyalásakor, ahogyan a nagyítás és a görgetés funkcióról is. Annak érdekében, hogy a nagyítást engedélyezhessük, részletesebb elérhető adatbázisok szükségesek, amelyek akkor válnak hozzáférhetővé, ha egy adott méretarányküszöböt átlépünk.

7.5 Iskolai atlaszaink elfoglaltak!

Napjainkban számos országban a földrajzoktatás egyik célja, hogy a tanulók – a kézikönyvekben, újságokban vagy az interneten számukra elérhető – információk

hasznosságával, megbízhatóságával, reprezentativitásával kapcsolatban elővigyázatosak legyenek. Ilyen értékelés példaként megpróbáljuk itt felmérni az iskolai atlaszok részrehajlását, megbízhatóságát és reprezentativitását.

Az iskolai atlaszok a világot adott helyzetben és adott szempontból mutatják be a tanulóknak és a hallgatóknak. A helyzet vonatkozhat földrajzi fekvésre (Svédország iskolai atlasza különbözik Zimbabwe iskolai atlaszától), vonatkozhat oktatási szempontokra (mi a szükséges alapismeret, amelyet minden hallgatónak tudnia kell), vagy vonatkozhat ideológiai vagy politikai nézetekre. Mivel olyan megszokott az a világ számunkra, amelyet iskolai atlaszunk bemutat, csak akkor tudjuk felismerni részrehajlását, ha más országok iskolai atlaszaival összehasonlítjuk. Felismerhetjük ezt akkor is, ha mai iskolai atlaszunkat egy régebben készítettével vetjük össze. Ha ezt meg tesszük, rájövünk, hogy a társadalom elképzelései arról, hogy mik egy ország jellegzetességei, változnak, ahogyan azok az elképzelések is, hogy mit jelent az ország elvárt fejlődése.

A földrajzi információ mennyisége más országokról és a világról általában növekszik (lemeztektonika, éghajlatváltozás) és maga a világ is változik egyre inkább összetett infrastruktúrájával, nagyobb népességszámával és környezeti problémáival (elsivatagosodás, erdőirtás stb.). Ha az atlaszok fejlődését követjük az időben, felfedezhetjük a különböző atlaszszerkesztők hatását is, mind nézőpontjukat az atlaszban megjelent földrajzi információiról, a társadalommal kapcsolatos érdeklődésükről általában, mind pedig változó didaktikai intuícióikról és a földrajzi tananyagáról.

a. Az atlasz stílusa és világképe

Minden iskolai atlasznak saját szerkezete van, amely a térképek sorrendjére vonatkozó választáson és adott területek vagy témák hangsúlyozásán nyugszik. Van a

vonalak generalizáltsági foka és a színek használata által meghatározott egyedi stílusa is. A földrajzi nevek helyesírásánál sajátos választást kell tenni: vagy előnyben részesítik a helyi hivatalos neveket, vagy pedig az exonimákat (lásd 8. fejezet). A kiadó ország világról alkotott képe meghatározza, hogy a Föld mely területeivel foglalkoznak először, és a globális társadalmi-gazdasági pozíciója valószínűleg erősen befolyásolja majd az atlaszban bemutatott térképek témáját is. Ha egy ország első helyen áll az egy főre eső jövedelem, az egészségügyi ellátás, a várható élettartam, az energiafogyasztás, a jó kormányzat, a politikai stabilitás és a korrupció hiánya területén, akkor inkább szorgalmazni fogja ezen jelenségek ábrázolását, mint azok az országok, amelyek nem állnak jól ezeken a területeken. Természetesen kapcsolódik azokhoz a társadalmi elvárásokhoz is, hogy az oktatási termékek, mint az iskolai atlaszok is, szóljanak a negatív dolgokról is. Tartalmaznak vajon térképeket a munkanélküliségről, a javak elosztási egyenlőtlenségeiről, a tengerek szennyezéséről, a családon belüli erőszakról vagy a dohányosok százalékos arányáról is? Vannak-e térképek a halálbüntetéshez, a homoszexuálisok jogaihoz, a nemzeti össztermék hadikiadásokra fordított részéhez, a klímaváltozást csökkentő beruházásokhoz vagy a sajtószabadsághoz való hozzáállásról? Mindezek olyan szempontok, amelyekben az iskolai atlaszok világszerte különböznek.

b. Terminológia

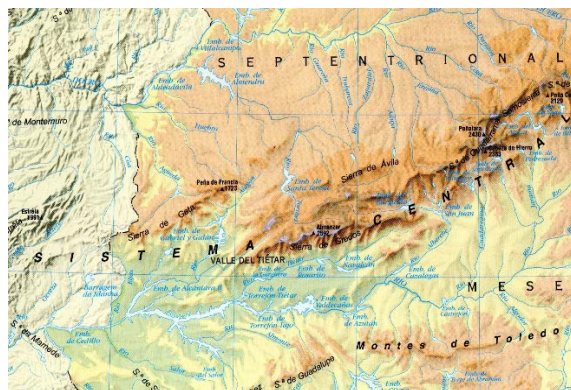
Az iskolai atlaszok ellátják a tanulókat olyan eszközökkel és fogalmakkal, hogy megtalálják helyüket a világban. Azzal a sajátos terminológiával teszik ezt, amellyel a világot le tudjuk írni olyan általános fogalmak segítségével, mint kontinensek és óceánok, országok és tengerek, sivatagok és hegyvonulatok, mélyföldek vagy kontinentális salfek. Hogy az áttekintést egyszerűsítsük, az objektumokat csoportokba soroljuk. Vegyük Spanyolország esetét: itt hegyvonulatokat sorolnak csoportokba oktatási célból, és olyan neveket adnak, amelyeket valójában soha senki nem használ: a Kasztíliai-választóhegységet (Castilian

plateau vagy Meseta Central) a 'Központi-[hegy]rendszer' ('Sistema Central') hegyvonulata vágja ketté. Ez azonban egy spekulatív vagy fiktív képződmény; Madridban télen senki sem mondja, hogy síelni megy a 'Központi-[hegy]rendszer'-be (Sistema Central) – a Guadarramai-hegységbe (Sierra de Guadarrama), a Gredos-hegységbe (Sierra de Gredos) vagy a Gatai-hegységbe (Sierra de Gata) mennek (lásd 7.18. ábra).

7.17. ábra A spanyol iskolai atlaszokban használt oktatási nevek (Atlas Nacional de España, 1991).

7.18. ábra A 'Központi-[hegy]rendszer' (Sistema Central) hegyvonulatának felépítése Spanyolországban (Atlas nacional de España, 1991).

A földrajzi objektumok hasonló – bármilyen terepi helyismeret nélküli – oktatási csoportalkotási példái a Nagy- és Kis-Szunda-szigetek (Greater and Lesser Sunda Isles), a Nagy- és Kis-Antillák (Greater and the Lesser Antilles) [ismét csak két részre a Szél felőli és Szélcsendes-szigetekre (Leeward and the Windward Isles) osztva]; Szibériát Nyugat-szibériai-alföldre (Western Siberian Lowlands), Közép-szibériai-fennsíkra (Central Siberian Plateau) és bizonyos „Kelet-szibériai-hegyvidék”-re (East-Siberian Mountain Ranges) osztják. A földrajztanárok megkülönböztetik a Finn-tóvidéket (Finnish Lakeland) és a Kelet-afrikai-tavakat (Central Africa Lakes), ahogyan teszik ezt az „Északi-” és „Déli-Egyenlítői-hegységek”-kel (North and South Equatorial Ridges) Afrikában, vagy a Kelet-afrikai-magasfölddel (=Etióp-magasfölddel) (East African Highlands). A hegységek, tavak, szigetek vagy síkságok ezen csoportosításai oktatási célra születtek, hogy egyszerűsítsék a Föld felépítésének tanítását. Ideológiai vagy politikai szempontokat is tükrözhet az atlaszban bemutatott országok sora (például a múltban a szocialista országokban a KGST-hez (Kölcsönös

Gazdasági Segítség Tanácsa) tartozó országokkal foglalkoztak mielőtt a kapitalista országokat tárgyalták, függetlenül földrajzi helyzetüktől. Ideológiai szempontokat tükröztek a térképcímek is (lásd 7.19. ábra).

7.19. ábra A Német Demokratikus Köztársaságban 1970-ben kiadott történelmi atlasz térképcíme. A görög rabszolgotartó társadalom politikai tagolódása, a szokásos cím Az ókori vagy klasszikus Görögország lehetne (Haack Atlas zur Geschichte, 1970).

Ideológiai szempontok tükröződhetnek a térképvetületek kiválasztásában is. Némely vetületről azt gondolják, hogy nyugati vagy kapitalista szempontból kedvező; a Mercator-vetület, amely az országok méretét egyre inkább felnagyítja, minél északabbra fekszenek, ilyen vetület. Helyette gyakran a Gall–Peters-vetületet használják, amelyet 1855-ben hoztak létre, s amely területtartó vetület, ami azt jelenti, hogy az országok területe a térképen valós méretükkel arányos. Hogy ez megvalósuljon, a Gall–Peters-vetület meglehetősen extrém torzulásokkal bír (lásd 7.20. ábra).

7.20. ábra A Föld népsűrűség-térképe egy zimbabwei atlaszban. Gall–Peters-vetületben (Harper-Collins Senior Atlas for Zimbabwe, 1992).

7.21 ábra A francia nyelvet beszélő országok eloszlása, francia iskolai atlaszból.

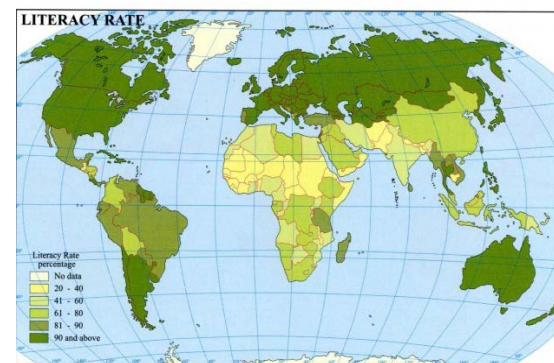

7.22. ábra A Földet központra és perifériákra felosztó geopolitikai térkép a világgazdaságban működő rendszerekkel, egy osztrák iskolai atlaszból © Ed. Hölzel.

Néhány ország bemutatja hazája katonai infrastruktúráját az iskolai atlaszában, mások – mint például a franciák – az adott nyelvet használó országokat tüntetik ki (lásd 7.21. ábra).

Másutt geopolitikai szempontok tükröződnek az iskolai atlaszokban, mint a világ felosztása gazdasági központra és perifériáira, körülvevő számos feltörekvő országgal, így szemléltetve a globális fejlődés elméleteit (7.22. ábra).

Néha az országok iskolai atlaszaikban előnyben részesítik olyan térképek beiktatását, amelyek azt mutatják, hogy valamely területen különösen jók. A 7.23. ábrán egy Sri Lanka-i iskolai atlasz térképét láthatjuk. Ez az ország a legtöbb gazdasági mutatóban, mint pl. az egy főre eső jövedelem, nem jegyez különösen magas értékeket, de meglehetősen jól szerepel az írástudatlanság elleni küzdelemben. Így érthető, hogy szerepel egy térkép az írni-olvasni tudókról a világon, a sötétebb szín az írni-olvasni tudók magasabb százalékát mutatja, és Sri Lanka helyzete ebből a szempontból a dél-ázsiai régió belül feltétlenül említésre méltó.

7.23. ábra Az írni-olvasni tudók aránya a Földön, térkép egy Sri Lanka-i iskolai atlaszból (Sarasavi School atlas, 2004).

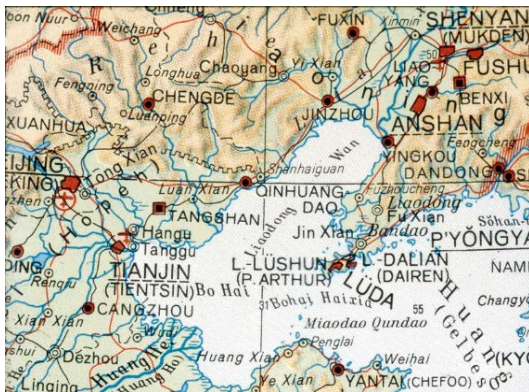
c. Az átnézeti térképek alapja

Iskolai atlaszainkban az átnézeti térképek hagyományosan vagy igazgatási vagy természetföldrajzi térképek, és vagy az ország közigazgatási beosztását, vagy domborzati jellemzőit mutatják be, az utóbbit szintvonalak és rétegszínezés alkalmazásával. E két ábrázolás egyike se mutatja be nagyon az ország tájainak sokszínűségét. A tengerszint feletti magasság, amelyet a szintvonalak és a rétegszínek mutatnak, semmit nem mond az ország növényzetéről vagy mezőgazdasági adottságairól. Éppen ezért egyes iskolai atlaszok előnyben részesítik a felszíni fedettség színezést, esetenként a nem mezőgazdasági tevékenységet bemutató térképelekkel kombinálva, mivel a felszíni fedettség színezése már utalhat a mezőgazdasági termelésre (lásd 7.24. és 7.25. ábra).

7.24. Kína gazdasági átnézeti térképének részlete.
© Ernst Klett Verlag GmbH.

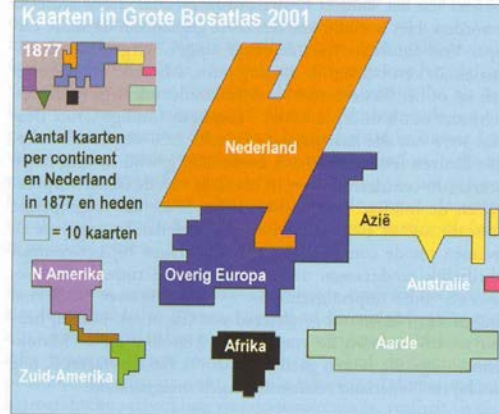

7.25. ábra Kína domborzati átnézeti térképének részlete
© Bertelsmann Weltatlas/wissenmedia mapworks.

7.6 Az Európa-központú iskolai atlaszok javítása

Ahogy azt a 7.1. fejezetben láttuk, az atlasz mondani-
valója szakaszokból és kiemelésekből áll. Iskolai atla-

zaiban minden ország előnyben részesíti saját területé-
nek bemutatását. A 7.26. ábra egy holland iskolai atlasz
anyaországot lefedő térképeinek számát mutatja, szem-
be állítva Európa többi részét, a különböző kontinenseket
és a Földet ábrázoló térképek számával. Az anyaország
elsőként jelenik meg az ábrázolás sorrendjében is; a
szomszédos országokkal, az anyakontinenssel és a többi
kontinenssel, majd a Földdel rendre utána foglalkoznak.

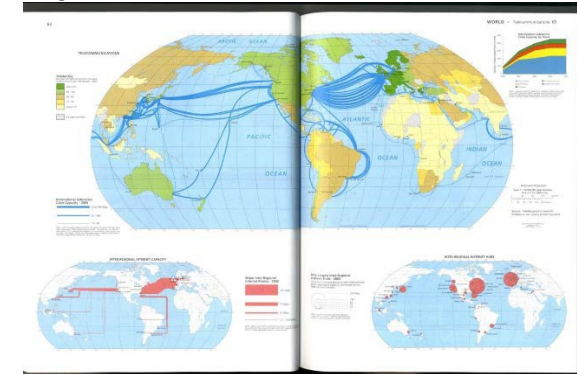

7.26. ábra A Hollandiát, Európa többi részét, a többi
kontinentst és a Földet (=aarde holland nyelven) bemu-
tató térképek arányszámái egy holland iskolai atlaszban
1877-ben (fent, balra) és 2010-ben.

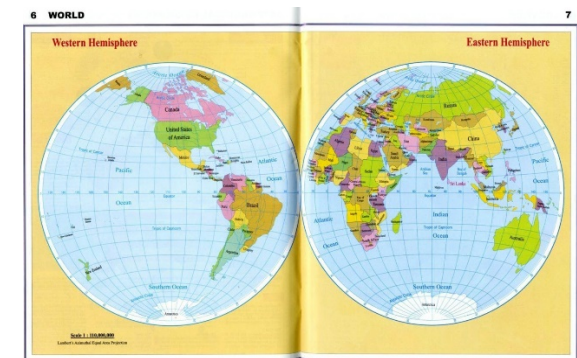
Miközben felismerjük, hogy minden iskolai atlaszt kiadó
ország hazai területét, saját kontinensét előnyben része-
síti, nem maradhatunk vakok azok szempontjainak torzít-
ó hatásaival szemben se. Ha valaki csak olyan világtérké-
pet használ, amelyik Európát és Afrikát helyezi a közép-
pontba, akkor számos földrajzi összefüggés – mint a
Csendes-óceánt övező országok közöttiek –, rejtve marad
(ahogy a 7.27. ábrán). Ezért is olyan fontos megvizsgálni
más földrészek atlaszkiadóinak szempontját.

A 7.27. ábra mutatja a „kilátást” az Amerikai Egyesült
Államokból. A világtérkép középpontján felezi az

Egyesült Államokat, és jól mutatja kulcspozícióját a két
világóceán, az Atlanti- és a Csendes-óceán között.

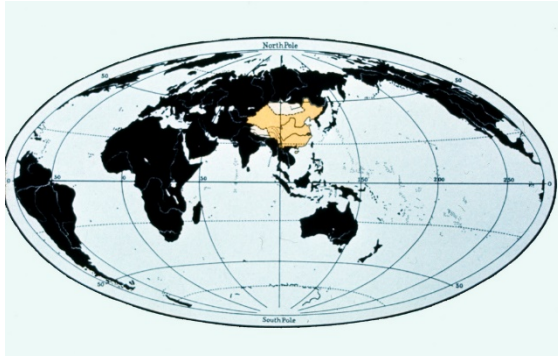

7.27. ábra Világtérkép egy amerikai iskolai atlaszból
(Goode's world atlas, RandMcNally, 2005, 21. kiadás).

7.28. ábra Világtérkép egy Sri Lanka-i iskolai atlaszból
(Sarasavi school atlas, 2004).

A 7.28. ábra a Földet keleti és nyugati féltékére osztó Sri
Lanka-i iskolai atlasz oldalpár, és Sri Lanka a keleti féltéke
középpontjánál helyezkedik el. Végül, a 7.29. ábra
egy kínai iskolai atlaszból származik.

7.29. ábra Világtérkép egy kínai iskolai atlaszból.

7.7 Webatlaszok

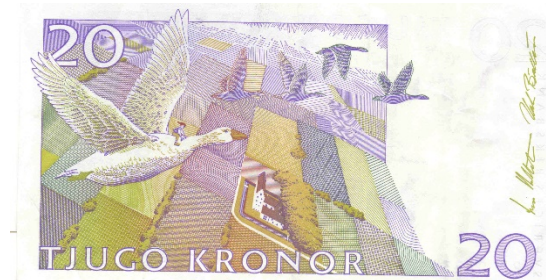
Napjaink atlaszokkal kapcsolatos kihívása az atlaszok fejlesztése az Internetre, ami több mint csak előre elkészített térképek bemutatása, és lehetővé teszi a közvetlen és automatikus térképkészítést a weboldalon elérhető adatbázis adataiból alkalmanként generálva. A rendszer lehetővé kell tegye a megjelenítés módjának kiválasztását például az adatjellemzők alapján: az abszolút mennyiségi adatokat [a mennyiséggel] arányos körökkel térképezzük, a relatív mennyiségi adatokat pedig [felületekre vonatkoztatott értékfokozatokat kifejező árnyalatokkal] ún. choropleth térképeken jelenítjük meg (lásd 6. fejezet). A rendszer lehetővé kell tegye a felhasználó ráhatását például az értékfokozat-határok beállítására, az adatokhoz rendelt színfelületek kiválasztására is.

A kutatás ma abban az irányban folyik, hogy feltárják, a statisztikai hivataloktól begyűjtött statisztikai és a környezeti adatok hogyan kombinálhatók az atlasz háttér-térképeivel és az atlasz metaadatokkal, felhasználva térben kapcsolódó szolgáltatásokat az adatintegráció és a térképezési komponensek tekintetében, lehetővé téve a felhasználónak az osztályba sorolás és a megjelenítési

módok figyelembevételét, amelynek eredményeképpen felhasználó-definiálta atlaszok térképei jönnek létre.

7.30. ábra Hollandia interaktív módon létrehozott webatlaszának bemutatása.

7.31. ábra A 20 koronás bankjegy Svédországból, amely a Mårten lúdon, a svéd táj felett repülő Nils Holgerssonat ábrázolja (Lagerlöf, 1907). Lásd a 7.3. ábrát is.

Irodalom:

Lagerlöf Selma (1907): *Nils Holgersson's wonderful journey through Sweden (Nils Holgersson csodálatos utazása Svédországon át)*. Kereshető:

www.amazon.com.

További információk az atlaszkartográfiáról, lásd a Nemzetközi Térképészeti Társulás Nemzeti és Regionális Atlaszok Bizottsága (ICA Commission on national and regional atlases) honlapját:

<http://www.univie.ac.at/cartography/karto/project/cnra/>

A Nemzetközi Térképészeti Társulás Nemzeti és Regionális Atlaszok Bizottsága könyvet tesz közzé az atlaszkiadásról 2015-ben.